

Використання комплексної взаємодії мистецтв у естетичному вихованні молодших школярів

У статті розглядаються особливості використання комплексної взаємодії мистецтв у естетичному вихованні молодших школярів. Сукупність окремих видів мистецтва може зробити особистість дійсно багатогранною. Комплексне опанування мистецтва оптимізує творчі здібності та сили людини, розвиток її фантазії, уяви, артистичності, інтелекту, тобто формує універсальні людські здібності для будь-якої сфери діяльності.

У центрі нашої статі є урок малювання як головна форма використання усіх засобів естетичного виховання та навчання. Навчання мистецтва в початкових класах у силу вікових психічних особливостей дітей відбувається в умовах підвищеної емоційності сприйняття, нестримної фантазії, яскравого калейдоскопу образів уяви. Важливо використати цю особливість і підсилити її вплив на особистість молодшого школяра. Одним із шляхів створення дійсно творчих умов на уроці малювання є оволодінням образотворчим мистецтвом.

Ключові слова: молодші школярі, взаємодія мистецтв, вплив мистецтва, художній образ, естетичний цикл, творчі здібності, емоційна сфера, свідомість особистості.

В статье рассматриваются особенности использования комплексного взаимодействия искусств в эстетичном воспитании младших школьников. Совокупность отдельных видов искусства может сделать личность действительно многогранной. Комплексное овладение искусством оптимизирует творческие способности и силы человека, развитие его фантазии, воображения, артистичности, интеллекта, то есть формирует универсальные способности человека для любой сферы деятельности.

В центре нашего внимания урок рисования как главная форма использования всех средств эстетичного воспитания и обучения. Обучение искусству в начальных классах в силу возрастных психических особенностей детей происходит в условиях повышенной эмоциональности восприятия, безудержной фантазии, яркого калейдоскопа воображаемых образов. Важно использовать эту особенность и усилить ее влияние на личность младшего школьника. Одним из путей создания действительно творческих условий на уроке рисования является овладением изобразительным искусством.

Ключевые слова: младшие школьники, взаимодействия искусств, влияние искусства, художественный образ, эстетичный цикл, творческие способности, эмоциональная сфера, сознание личности.

Визначаючи чинники ефективності комплексного впливу мистецтва на особистість, психологи базуються насамперед на кардинальному принципі цілісності організму, його життєдіяльності, що пояснюється природною взаємодією органів чуття. Комплекс різних видів мистецтва розширює можливості асоціативної діяльності свідомості, що активізує уяву, процес мислення, поглиблює розуміння образу. Володіючи відносною самостійністю, комплекс мистецтв набуває нового звучання, підпорядковуючись ідейному задуму твору, що є основним. Художній образ при залученні різних мистецтв у комплексі набуває нової якості як за змістом, так і за формою, за рахунок чого і підсилюється його дія.

Сукупність окремих видів мистецтва може зробити особистість дійсно багатогранною. Комплексне опанування мистецтва оптимізує творчі здібності та сили людини, розвиток її фантазії, уяви, артистичності, інтелекту, тобто формує універсальні людські здібності для будь-якої сфери діяльності.

У центрі нашої уваги урок малювання як головна форма використання усіх засобів естетичного виховання та навчання. Навчання мистецтва в початкових класах у силу вікових психічних особливостей дітей відбувається в умовах підвищеної емоційності сприйняття, нестримної фантазії, яскравого калейдоскопу уявних образів. Важливо використати цю особливість і підсилити її вплив на особистість молодшого школяра. Одним із шляхів створення дійсно творчих умов на уроці малювання є оволодінням образотворчим мистецтвом.

Враховуючи специфіку впливу просторових мистецтв на раціональну та емоційну сфери свідомості особистості, можна зробити висновок про необхідність забезпечення комплексного впливу різних видів мистецтва на школяра. Так, головна функція літератури – передача інформації, а отже, вплив її творів на процес мислення є очевидним. Музика, відповідно, має величезні можливості впливу на емоційну сферу особистості, а образотворче мистецтво, викликаючи предметні та предметно-емоційні асоціативні зв'язки, здійснює активізуючий вплив на інтелектуальну та емоційну сфери психіки, тому комплексна взаємодія мистецтв у навчально-виховному процесі (за умови систематичного характеру), з одного боку, забезпечує повноцінне й усебічне відображення навколишньої дійсності, з іншого – сприяє багатогранному розвитку свідомості особистості, активізуючи її індивідуальний художній розвиток.

Спираючись на структурні елементи навчально-виховного процесу, до складників дидактичної системи формування естетичної

культури відносимо такі взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти: мета – бажаний результат засвоєння змісту освіти, на яку спрямовані заходи, дії; зміст формування, в якому, згідно з концепцією І. Лернера [2], відображено педагогічно адаптований соціальний досвід: знання про світ і способи діяльності інтелектуального та практичного характеру, досвід відтворення способів діяльності репродуктивного й творчого характеру та власне емоційно-ціннісне ставлення до світу; форми, методи організації процесу формування емоційної культури; принципи – керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу її формування й визначають вимоги до змісту, методів і форм його організації; умови – важливі чинники, які зумовлюють формування емоційної культури, дотримання яких сприяє досягненню високого рівня результативності; критерії сформованості емоційної культури молодшого школяра; результат – фіксовані кількісні та якісні зміни особистості учня відносно початкового рівня, що сталися в результаті засвоєння суспільного досвіду. Перейдемо безпосередньо до розкриття сутності структурних компонентів дидактичної системи формування емоційної культури молодшого школяра в процесі психолого-педагогічної взаємодії.

У зв'язку з наголосом на взаємодії учасників навчально-виховного процесу виникає необхідність у вдосконаленні змісту, форм, методів організації освітнього процесу. Педагог та психолог мусять розібратися у внутрішньому світі школяра, проникнути в його індивідуальність, здібності, інтереси та вербалізувати мету – формування естетично-культурної особистості – відповідно до виявленого її внутрішнього потенціалу на основі психолого-педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

У світлі культурологічного підходу сучасна освіта розглядається крізь призму поняття культури, тобто освіта є культурним процесом, який здійснюється в культурно відповідному освітньому середовищі, що наповнене людською сутністю та слугує дитині, яка вільно виявляє свою індивідуальність, а також здатність до культурного розвитку, саморозвитку й самовизначення у світі культурних цінностей [3]. Тому виникає необхідність у створенні середовища, яке б сприяло формуванню естетичної культури.

Під естетично-розвивальним середовищем розуміється світ природи, людей, наочно-просторове оточення, яке здатне забезпечити культурно-емоційне становлення дитини, дає змогу не тільки збагатити, а й істотно поглибити процес пізнання нею навколишньої дійсності, розвинути якості, необхідні для життя в суспільстві, сформувати досвід естетичного ставлення до навко-

лишнього світу, а значить, і розвивати її емоційно-творчу активність з навколишнім соціумом.

Отже, основні завдання організації процесу формування естетичної культури молодшого школяра вбачаємо в організації психолого-педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу та створенні емоційно-розвивального середовища.

Як відомо, розвиток особистості визначається двома факторами: особистісними якостями дитини та соціально-педагогічними умовами їх формування. Звернемося до педагогічних умов формування емоційної культури. Важливою умовою формування емоційної культури молодшого школяра, на нашу думку, є створення емоційно позитивної атмосфери. Відомий педагог В. Сухомлинський великого значення надавав емоційній атмосфері навчально-виховного процесу та наголошував на організації духовної діяльності учнів [4]. Подібної думки дотримуються І. Анненкова, І. Могилей, О. Турська, Л. Соколова та ін. Досягти цього можна шляхом організації навчально-виховної діяльності на оптимістичних засадах, віри в можливість дитини; виховання емпатії, поваги до почуттів та емоцій іншої людини; надання можливості емоційного виявлення кожній дитині тощо.

Виникає необхідність збільшення емоційного досвіду учнів, емоціогенності навчально-виховного процесу та задоволення потреби в спілкуванні, що є наступною умовою формування естетичної культури. Молодший шкільний вік найбільш сприятливий для вдосконалення діяльності органів чуття, міміки, жестів, погляду, накопичення уявлень про навколишній світ, оскільки дитячі відчуття безпосередньо впливають на загальний рівень інтелекту, тому бажано, щоб усі сенсорні процеси учнів розвивалися синхронно, збалансовано. Реалізація цієї умови можлива завдяки збільшенню естетичного наочно-просторового оточення, дидактичного матеріалу; організації емоційних ситуацій; сприяння зближенню та взаємодії учнів, класного колективу, пошуку спільних інтересів тощо. Як відомо, одним зі шляхів формування особистості є самовиховання, саме тому до умов формування емоційної культури слід віднести організацію естетичного самовиховання дитини, що дає змогу закріпити та інтеріоризувати набутий досвід. У цьому важливу роль відіграє організація самостійної діяльності учнів (вирішення емоційних завдань, виконання індивідуальних завдань та ін.); зацікавлення дитини значенням і впливом емоційної сфери на життєдіяльність людини; зацікавлення власними емоційними станами та емоційними станами іншої людини, особливостями їх виявів; вдосконалення інтелектуальних, комунікативних та емоційних вмінь тощо.

Значну роль у формуванні естетичної культури відіграє професіоналізм педагога та практичного психолога, у навчальному процесі вони мають бути активними і доброзичливо, ненав'язливо керувати діяльністю учня. Успіх у досягненні результату залежить саме від майстерності й обізнаності педагога та практичного психолога, від рівня виконання власних функціональних обов'язків; від власної емоційної виразності і здатності регулювати свій емоційний стан, від злагодженості й узгодженості їх дій тощо.

Звернемось до принципів, які розкривають вихідні положення дидактичної системи формування емоційної культури молодшого школяра:

– принцип співпраці, творчого партнерства всіх учасників навчально-виховного процесу виявляється в тому, що педагог та практичний психолог виконують роль помічника, учні одержують не тільки необхідний обсяг знань і вмінь, а й імпульс для прояву творчих здібностей. Успіху навчання сприяє заохочення педагогом та психологом нестандартного, оригінального рішення;

– принцип новизни. Цей принцип стосується прийомів навчання й виховання, форм їх організації, змісту та умов. В емоційній діяльності новизна виступає як основа гнучкості здобутих знань, умінь, можливості їх перенесення в нові творчі ситуації та забезпечує продуктивність роботи, оскільки є основою підтримки й пробудження інтересу до знань;

– емоційно-почуттєвий принцип визначає стратегію відбору тем, які мають стати емоційним відкриттям у житті кожного учня. Основною ідеєю реалізації емоційно-чуттєвого принципу є само-реалізація й самовираження дитини, вона передбачає активне встановлення міжпредметних зв'язків;

– принцип індивідуального та диференційованого підходу до дитини полягає у створенні різнорівневого підходу до формування емоційної культури, тобто залежно від рівня можливостей дитини здійснюється використання тих чи інших форм, методів і заходів її формування;

– принцип педагогічного оптимізму, віра в потенційні можливості дитини та безпосереднє її демонстрування при взаємодії з учнями, яка виявляється в різних формах роботи й спрямована на підбадьорення дитини, підтримання її позитивного емоційного стану тощо.

При визначенні форм і методів формування естетичної культури спираємося на традиційні форми та методи виховання й навчання, які розкрито в працях Ю. Бабанського, І. Лернера, М. Скаткіна,

В. Сластьоніна. Застосовуючи їх, слід враховувати ідеї гуманістичної педагогіки, вікові особливості учнів початкової школи, безпосередню участь практичного психолога в цьому процесі та специфіку кожного з етапів формування естетичної культури.

Спираючись на мету, завдання, принципи, умови, звернемося до структури організації процесу формування естетичної культури учнів початкової школи, в якій відображено сутність, послідовність дій учасників навчально-виховного процесу, заходи, спрямовані на досягнення поставленої мети.

Розглядаючи процес формування естетичної культури, виходимо з того, що формування будь-якого досвіду, а відповідно, й естетичного, здійснюється поетапно (П. Гальперін, Н. Талізін та ін.). Для виділення етапів процесу формування естетичної культури молодшого школяра спираємося на життєві цикли системи (В. Веніков, Б. Злотін, О. Зусман): народження системи та її повільний розвиток; стрімкий розвиток системи; регресивна або прогресивна зміна системи.

У процесі формування естетичної культури молодшого школяра виділяємо чотири етапи, які є взаємозалежними й передбачають чітку послідовність упровадження. Поділ на етапи є умовним, оскільки не можна чітко розмежувати час завершення одного етапу та початок іншого. Розподіл зроблено для того, щоб прослідкувати послідовність дій та динаміку формування емоційної культури молодшого школяра. Робота з формування кожного її структурного компонента (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, аналітико-рефлексивного) здійснюється впродовж адаптаційного, процесуально-діяльнісного та творчого етапів, тоді як пропедевтичний етап спрямований на підготовку організаторів цього процесу – педагога й практичного психолога.

Перший етап – пропедевтичний. Метою першого етапу є підготовка педагога й практичного психолога до організації процесу формування емоційної культури молодшого школяра. Впродовж цього етапу здійснюється робота з налагодження міжособистісних стосунків між педагогом та практичним психологом, з формування вміння вступати в контакт один з одним та планувати спільну діяльність.

Важливим моментом є проведення заходів з удосконалення комунікативних умінь педагога та психолога та їхньої здатності регулювати, контролювати власний емоційний стан. Для підвищення рівня ефективності процесу формування доцільним є ознайомлення педагога та практичного психолога із сутністю поняття “естетична культура молодшого школяра”.

Метою адаптаційний етапу є емоційне адаптування дитини до умов шкільного навчання та налаштування на подальшу роботу, спрямовану на формування емоційної культури. Цей етап передбачає досягнення сприятливої атмосфери безпеки й довіри в навчально-виховному процесі, вирішення завдань адаптації учнів до умов шкільного навчання та стабілізацію й подолання негативних емоційних станів (тривожності, страхів, агресивності тощо). Цей етап збігається з першим роком навчання в школі, оскільки саме в цей період першокласник переживає емоційний дискомфорт, перебуває в стані підвищеної тривожності, напруженості.

Наступний процесуально-діяльнісний етап є найбільш ґрунтовним та змістовним. Метою цього етапу є введення дитини в складний світ людських емоцій, розширення кола відповідних знань та розвиток здатності сприймати розмаїття навколишнього світу та емоційно реагувати. Сутність цього етапу полягає в підвищенні впливу естетично-розвивального середовища, активізації діяльності педагога та психолога. Провідні напрями реалізації етапу: спрямування інтересу дитини на власний емоційний стан та стан іншої людини; збагачення словникового запасу учнів термінами, які характеризують емоційні стани й реакції, почуття та емоції; формування вміння передавати власний емоційний стан вербально й не вербально, вміння адекватно виявляти емоції та почуття; ознайомлення учнів зі способами естетичної саморегуляції та розпізнавання емоційного стану іншої людини.

Метою четвертого – творчого етапу є активізація естетично-творчої діяльності. Зміст етапу спрямований на організацію самодослідження й самопізнання учнів, об'єктом дослідження виступають почуття, переживання й емоційні стани. Завдання педагога та психолога полягає в закріпленні в дітей позитивного емоційного образу “Я”, заснованого на адекватному уявленні про власну емоційну сферу, формуванні адекватної емоційної реакції на емоціогенні ситуації, а також ціннісного та шанобливого ставлення до емоцій, почуттів іншої людини.

Для вирішення практичних завдань виникає необхідність чіткого виділення та формулювання критеріїв сформованості естетичної культури молодшого школяра. Критерії сформованості естетичної культури молодших школярів не можуть буди обрані довільно, вони мають ґрунтуватися на її змісті та структурних компонентах. Серед критеріїв було обрано ті, які піддаються дослідженню, фіксуванню, опису та певним вимірам, оскільки є предмети дослідження, пов'язані з глибинами душі, які неможливо точно обрахувати та інтерпретувати у відсотках, а лише за

допомогою побічних ознак: через спостереження, співчуття дослідника тощо. Це стосується й емоційної культури, тому результативність проведеного дослідження слід вважати настільки ймовірною, наскільки ці результати можуть бути математично та статистично опрацьовані. При визначенні критеріїв сформованості емоційної культури молодшого школяра спираємося на дослідження процесу формування емоційної культури іншими науковцями, зокрема І. Анненковою, Л. Соколовою.

Виходячи з визначення поняття “естетична культура молодшого школяра”, на нашу думку, результатом сформованості структурних компонентів естетичної культури учня початкової школи в процесі психолого-педагогічної взаємодії є естетична вихованість дитини. У педагогічному словнику поняття “вихованість” розглядається як “узгодженість між знаннями, переконаннями та поведінкою” [1, с. 45]. З огляду на це визначення естетична вихованість виявляється в емоційно адекватній поведінці, яка цілеспрямовано регулюється нормами та правилами, знання яких критично переосмислено дитиною й перетворено на власні особисті переконання, котрі особистість використовує свідомо та доцільно.

Вивчення сучасної методичної літератури приводить до висновку, що впровадження комплексу мистецтв у виховний процес є одним із пріоритетних напрямів дослідження. Аналіз наукової літератури дає уявлення про сучасний рівень розробленості проблеми в цілому та окремих її аспектів. Особливий інтерес у межах обраної теми статті викликають фундаментальні праці з проблем естетичного виховання особистості засобами мистецтва (Л.Беземчук, А.Болгарський, Б.Брилін, І.Зязюн, Л.Коваль, Л.Масол, Є.Назайкінський, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, О.Щолокова та ін.); наукові праці, в яких предметом спеціального дослідження виступає ідея комплексного впливу мистецтва (П.Блонський, Є.Квятковський, М.Леонтович, Н.Мірецька, Б.Неменський, С.Шацький, Г.Шевченко, Б.Яворський).

Характер дослідження визначив необхідність звернення до наукових розвідок, предметом яких стало вивчення проблеми використання комплексної взаємодії мистецтв у педагогічному процесі (І.Дзержинська, Д.Кабалевський, М.Киященко, Б.Ліхачов, М.Леонтович, М.Максимова, Г.Мартьянова, В.Неверова, Т.Рейзенкінд, О.Рудницька, В.Сухомлинський, М.Таборідзе, Б.Юсов та ін.). У той же час теоретичні питання естетичного розвитку молодших школярів у процесі комплексного сприйняття мистецтва недостатньо розглядалися у педагогічній літературі.

Комплексне використання мистецтва у процесі розв'язання навчально-виховних цілей уроків естетичного циклу, зокрема малювання, можуть варіюватись. Творчо мислячий учитель, який систематично використовує справжнє співзвуччя мистецтв, досить швидко переконається, що такий шлях активізує пізнавальну діяльність школярів, збагачує їх художньо-естетичний досвід, формує художні смаки, оцінки, ідеали, надихає учнів на творчість в усіх сферах діяльності, тобто сприяє творчому розвитку особистості.

Подальшого вивчення потребує обґрунтування теоретико-методологічних основ взаємодії мистецтва, розробка інтегративних курсів вивчення різновидів мистецтва, вивчення специфіки здійснення міжпредметних зв'язків у загальноосвітній, спеціальних і професійних школах.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С.Выготский. – М.: Знание, 1987. – 215 с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С.Выготский. – М.: Педагогика, 1987. – 341 с.
3. Григорьев Н.Д., Шевченко Г.П. Проблемы взаимодействия искусств в системе эстетического воспитания / Н.Д.Григорьев, Г.П.Шевченко // Эстетическое воспитание в школе. Вопросы системного подхода. – М., 1988. – С. 61-67.
4. Кабалевський Д.Б. Як розповідати дітям про музику? / Д.Б.Кабалевський. – К.: Музична Україна, 1982. – 189 с.
5. Каган М.С. Роль и взаимодействие искусств в педагогическом процессе / М.С.Каган // Музыка в школе. – 1984. – №4. – С. 28-32.
6. Крижанівська Т.І. Методика комплексного розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики / Т.І.Крижанівська. – Рівне: РДГУ, 2001. – 108 с.
7. Пирадов А.В. Эстетическая культура личности / А.В.Пирадов. – Л.: Об-во “Знание” РСФСР, Ленингр. орг., 1978. – 75 с.
8. Ростовський О.Я. Взаємозв'язок різних видів мистецтва на уроках музики / О.Я.Ростовський. – К.: Освіта, 1991. – 98 с.
9. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей // Избранные труды: в 2 т. / Б.М.Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – Т.1. – 328 с.

In the article the features of the use of complex co-operation of arts are examined in aesthetically beautiful education of junior schoolboys. The aggregate of separate types of art can do personality indeed many-sided. The complex capture of art optimizes creative capabilities and forces of man,

development of its fantasy, imagination, artistic, intellect, that forms universal human capabilities for any spheres of activity.

In the center of our stat'I is attention drawing lesson as main form of the use of all facilities of aesthetically beautiful education and studies. Studies an art in initial classes in force of age-old psychical features of children take place in the conditions of emotionalism of perception, unrestrained fantasy, bright the kaleidoscope of appearances of imagination. It is important to use this feature and strengthen its influence on personality of junior schoolboy. One of ways of creation indeed of creative terms on the lesson of drawing is a capture by a fine art.

Keywords: junior schoolboys, co-operations of arts, influence of art, image, aesthetically beautiful cycle, creative capabilities, emotional sphere, to consciousness of personality.

Отримано: 14.12.2011 р.

УДК 378.147.091.31-057.87

Т.Л.Опалюк

АДАПТАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ПЕРШОКУРСНИКА В УМОВАХ ВНЗ

У статті розглядається адаптаційна функція процесу навчання першокурсника в умовах ВНЗ, а також адаптація до обраної професії як основний аспект соціалізації студентів-першокурсників. Адже студенти перших курсів, набуваючи статусу самостійних дорослих людей, залишаються у своїй більшості за віком, психологією, розвитком, світоглядом і життєвим досвідом близькими до учнів старших класів середньої школи. Тому навчально-виховна робота на першому курсі має проводитися з урахуванням вікових особливостей студентів, рівня їхньої підготовки, а також специфіки вузу або факультету

Ключові слова: адаптація, професія, процес навчання, аспект, стереотип, соціалізація, професійна адаптація, мотивація.

В статье рассматривается адаптационная функция процесса учебы первокурсника в условиях вуза, а также адаптация к избранной профессии как основной аспект социализации студентов-первокурсников. Ведь студенты первых курсов, приобретая статус самостоятельных взрослых людей, остаются в своем большинстве по возрасту, психологии, развитию, мировоззрению и жизненному опыту, близкими к ученикам старших